

УДК 17.026.4(477)

А. І. Паньков

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ІСНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Процес глобалізації невпинно штовхає нас до Європейського Союзу, що не обіцяє нам скоро прийдешніх благ, але чи варто поспішати туди, де духовні цінності стрімко втрачають свою вартість. Йдеться власне про права людини. Адже по суті втрачається смисл у різноманітних правах людини, які протягом віків європейське право відвойовувало по крихітці у християнської церкви, якщо ці права не ведуть до зміцнення моральних і духовних цінностей людини. Українська громадськість мало виявляє інтересу до майбутніх соціальних уявлень про добро і зло, про норми і патології, які формувалися століттями та які незабаром можемо і не розпізнати. Православна церква Московського патріархату гостріше через масштаби країни відчула потребу побачити за загальними європейськими істинами їх моральну, божественну правду. На Х Всесвітньому російському народному соборі, який відбувся в Москві, було піднято вчення про примат гідності особистості з християнської антропології, згідно з якою людина є творіння Боже і наділена Божою благодаттю, саме поняття гідності утримує права і свободи особистості в рамках людської культури, передбачає зовнішню оцінку вчинків вільної особистості, адже тільки ідея гідності людини, ідея збереження людяного в людині є чи не єдиним виправданням концепції прав і свобод. Тобто, маючи гіркий досвід, Церква згадала про моральне право нагадати іншим, і перш за все переповненій гординою, самозадоволеній Європі, що вона серйозно хвора, попирає найголовніше – право людини залишатися людиною, право оберігати себе від спокус здичавіння. Православ'я в тому патріархальному, початковому розумінні, як головної зв'язуючої сили суспільства, особливо близьке і необхідне людям, які вдосталь наїлися західної культури, хоча саму Церкву непокоїть розкол із РПЦЗ, який Захід всіляко підтримує.

Ще на початку реформаторства в СРСР, коли реформатори розправилися із соціалізмом, як їхні діди і прадіди з епохою царизму і капіталізму, ми відчули повне неприйняття в суспільстві інтелігенції, яку колись більшовики розігнали за те, що інтелігенція їх не приймала, так і реформатори позбавили її засобів до існування. Тому про ідею людської гідності можемо говорити, відчувши гіркий досвід подолання комунізму. Нам здавалося, що коли ми звільнимся від поліцейських заборон усієї комуністичної системи, від цензури, КДБ, змінимо конституцію, то автоматично одержимо всі інші права. Але не довелося побачити. Людська гідність колишніх радянських людей, коли вони опинилися в різних країнах, почала різко чахнути або зовсім зникати. Національний менталітет був переданий партійній анафемі, а при поновленні фактично розколовся і не може бути основою ідентичності нації, а без ідентичності існує реальна загроза країні. Крім того, внутрі національно-культурного менталітету існує

наявність бандитського і громадянського менталітетів, що є не Божою волею, а творінням людських рук. Тим більше, коли бандитський стає лідируючим, а громадянський – маргінальним. Переважна більшість негараздів сучасної України коріниться в тоталітарно-колоніальному минулому УРСР, яка 24 серпня 1991 року рішенням Верховної Ради була трансформована в незалежну Україну. Держава успадкувала суспільство, яке за роки незалежності не перетворилося з тоталітарно-колоніального на громадянське: при владі залишилася радянська партгоспноменклатура, діє КПУ. Окрім цього, кісткою ніби-то проукраїнських партій є колишні члени КПРС, що належали до партгоспноменклатури. На думку видатного правознавця І. Ільїна, партійність «дає народові можливість обходитися без самостійно мислячих людей і «голосувати», не знаючи, не розуміючи і не думаючи» [3, с. 18]. Наша дійсність переконала нас у тому, що чесні вибори за участю партій неможливі й через 14 років після падіння КПРС. Своїм привласненням експропрійованої у народі власності вони підтвердили тезу Мілована Джіласа, що т. зв. соціалістичні революції й комуністичні режими спрямовані під виглядом класової боротьби та диктатури пролетаріату на привласнення експропрійованої власності новим класом визискувачів [1, с. 43]. Цей новий клас стоїть на сторожі тоталітарно-колоніального статусу України, перешкоджаючи створенню ґрунту та умов для громадянського суспільства. Громадянське суспільство – це в першу чергу правове суспільство [5, с. 436].

Якщо говорити про громадянське суспільство як демократичну правову державу, то це мало наблизить нас до розуміння його суті. Адже «число концепцій демократії не поступається числу концепцій правової держави». При цьому йдеться не про вибір «кращого з доброго» [4, с. 3]. Під гаслом правової держави можна зненацька прийти до створення поліцейської держави «порядку і закону», а в сполученні з вимогами демократії як масової політичної участі – навіть до тоталітаризму.

Можливість такого повороту справ в Україні не здається особливо уможливленою. Вона пов'язана з реальним станом українського суспільства, в якому відмова від зовнішніх атрибутів тоталітаризму не привела й не могла привести до радикальної відмови від тоталітарного світогляду. Це стосується передусім державно-позитивістського стилю юридичного мислення та патерналістської політичної культури, які продовжують домінувати в громадській свідомості. При цьому сам по собі об'єктивно необхідний процес економічної і політичної модернізації, що сприймається крізь призму тоталітарної свідомості, сприяє поширенню статичних поглядів у найбільш грубій їх формі, бо роль держави в суспільстві, яке реформується і через це дестабілізоване, дійсно дуже велика. А це здатне викликати підкорення права політиці чи взагалі повне ігнорування правом, що ми постійно спостерігаємо на пострадянському просторі взагалі та в Україні зокрема: ототожнюються право і закон, закон і державна воля, часто закон перетворюється на інструмент політики, точніше політичної боротьби з придушення політичних противників. Міркуючи про інтелект партійних лідерів, І. Ільїн застеріг, що настав той час, «коли світову політику повели люди, поняття яких для цієї вели-

кої і складної справи абсолютно недостатні, не знають історичних фактів, не розуміють причин і наслідків, не мають політичного досвіду, не бачать ознаменувань, не передбачають небезпеки і, головне, нічого не знаючи, мають про себе позер «прекрасно поінформованих... Якого добра і спасіння можна чекати від них?» [3, с. 42]. Хоча і в теоретичних дослідженнях, і в політичних програмах цілого ряду громадських рухів і партій, коли підкреслюється переважне значення ліберальних цінностей, особливо непохитність прав людини і громадянина, помітне й розчарування в них. Не встигши прижитися на українському ґрунті, не будучи усвідомленими до кінця, вони в ув'язненні законотворців і партійних лідерів підпадають під специфічні західні цінності. За нашим переконанням, це серйозна помилка, ціна якої може бути дуже великою.

Давно стали труїзмом заяви про неправовий характер східнослов'янських суспільств і держав чи вражаючий правовий нігілізм. Однак зовсім не йдеться, що право взагалі чуже східнослов'янському менталітету чи що, наприклад, українське право якимось особливе, ні на що не схоже.

Право «виростає» тоді, коли суспільство розпочинає випробовувати й усвідомлювати необхідність права, адже право без бажання права не існує: воно народжується тоді, коли його потребує суспільство, коли його цінність розуміється й сприймається. Достатньо образно сказав відомий російський письменник Михайло Веллер: «Закон – це те, що народ носить у собі, усвідомлює і відчуває необхідним і справедливим для свого виживання» [7].

А те, що розуміння цінності права з'являється в різних суспільствах у різний час, їх сенсу не змінює. Про це слушно висловився П. І. Новгородцев: «Коли кажуть іноді, що самі ці ідеї рівноправ'я і свободи є плодом подальшого розвитку, і коли цим бажать заперечити думку про безумовне значення цих висхідних, то слід зауважити, що тут повторюється одне зі звичайних непорозумінь позитивістського способу мислення. Процес поступового вияснення відомих істин у людській свідомості сприймається за доказ змінюваності цих істин істотно» [6, с. 113].

Що це дійсно так, підтверджується, наприклад, історією Росії після реформи 1861 року, яка характерна швидким правовим розвитком суспільства. І цей розвиток підлягав загальним західним закономірностям: формувалося громадянське суспільство, розвивалися системи приватного права і, нарешті, виникла потреба конституції, тобто обмеженої держави.

Джерела права лежать у громадянському суспільстві: воно, побудоване на засадах взаємообміну товарами і послугами, може існувати тільки як правове. В іншому разі воно перетворюється на арену війни всіх проти всіх. Стихійним носієм правової ідеї є середній клас, діяльний елемент, людина, що усвідомлює цінність правових умов свого існування, тобто правова особистість, яка в сучасній Україні пропонує свої товари та послуги біля базарних і тротуарних лотків. Національні риси такої особистості мають вторинне, невизначене значення: для права не існує ні елліна, ані юдея.

Через це в російському правознавстві XIX – поч. XX ст. власне «національні» риси виявляються набагато м'якше, ніж в російській філософії. Словом

«російський» ми охоплюємо представників усіх автохтонних народів Російської імперії. Правознавство розвивалося в межах лібералізму, в різних його варіаціях. І зовсім не тому, що російські правознавці тяжіли до табору «західників», а тому, що були блискучими юристами, прекрасно розуміли сутність і цінність права. «Справжнім виразником юридичних джерел, без будь-яких побічних домішок, є приватне право, цивільне. Тут людина репрезентується як вільна, самостійна особа, з власністю якої пов'язується певна частина матеріальних відносин і яка перебуває в певних юридичних відносинах з іншими такими самими особами. За самою природою цих відносин, у цій сфері панує індивідуалізм; тут знаходиться головний центр людської свободи», – писав відомий провознавець другої половини XIX ст. Б. М. Чичерін [8, с. 88-89].

На жаль, до 1917 року в Російській імперії право не встигло укорінитися ні в суспільних відносинах, ані в суспільній свідомості, не укорінилося воно і сьогодні на пострадянському просторі. Але це не перетворює його на специфічну західну цінність, що підтверджується досвідом країн Сходу – Японії, Південної Кореї, Малайзії, які динамічно розвиваються, запозичуючи й переінакшуючи «західні» цінності: вільний ринок, парламентську демократію, право, але при цьому зберігають свій східний колорит [2, с. 480-490].

На наше глибоке переконання, шлях України лежить у цьому самому напрямі, незважаючи на всі можливі песимістичні оцінки її сьогоденного стану. Тому для сьогодення теоретично і практично актуальним є аналіз тоталітарних причин українських негараздів на шляху до громадянського суспільства і ролі самого права у створенні громадянського суспільства.

Східну Європу було обрано для комуністичного експерименту не випадково: східноєвропейці – колективісти. А відомо, що колективісти порівняно легко піддаються тоталітарній свідомості, яка взагалі не потребує норм права. Невраховання колективістського начала в усіх ділянках діяльності українців призведе до того, що ми не зможемо створити громадянське суспільство. А це означає, що, вдаючись по допомогу до західних правових цінностей, ми, як японці, корейці, малайзійці, мусимо переінакшувати, пристосовувати їх відповідно до нашого колективістського джерела. У першу чергу підкреслимо, що ми не віримо і ніколи не повіримо в корисність для українського народу жодної реформи, запропонованої Заходом чи по західній аналогії, як колись спробував прийняти, але обпікся Уряд В. Винниченка. Варто враховувати і те, що ми будуюмо державу, а «справжнє будівництво є творчістю, а не наслідуванням. Ми побачили істинне обличчя Заходу: спочатку в радянському комунізмі, потім у європейському соціалізмі й, нарешті, у тому, що називається «вільним ладом», у дійсності керованим із-за куліси. Вірити у свободу цього ладу можуть тільки люди політично короткозорі чи наївно-довірливі. Бо свобода зовсім не зводиться до голосування всіх по всіх питаннях: коріння її лежить набагато глибше і виражається вона в цілком більш суттєвих проявах, духовних, творчих і життєвських [3, с. 40].

Як бачимо, усі можливі зміни, які відбуваються в нашій державі, повинні органічно, але не чисто механічно, вплітатися в життя громадян країни, щоб

часом не відторгнутися від єдиного організму, який ми усі представляємо. Не варто забувати, що Українська держава страждала від дефіциту почуття особистості в народних мас, тому в першу чергу наш народ має ріднити необхідність оновлення і духовного відродження кожного з нас, не тільки абстрактної громадськості, а ті внутрішні закони, які люди носять у собі, тоді одержать потребу на правовий статус.

Література

1. Джілас М. Природа комунізму // Легенда і дійсність: Зб. ст. – Н.-Й.: Пролог, 1959.
2. Васильев Л. История стран Востока: В 2 т. – М., 1993. – Т. 2.
3. Ильин И.А. Собрание сочинений: В 10 т. – М.: Русская книга, 1993. – Т. 2, кн. 2.
4. Козлихин И. Право и политика. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996.
5. Краткий политический словарь. – М.: Политиздат, 1989.
6. Новгородцев П. Об общественном идеале. – М., 1991.
7. Три степени свободы // ЛГ. – 2005. – 13-19 июля.
8. Чичерин Б. Собственность и государство: В 2 т. – М., 1982. – Т. 1.

УДК 347.91

М. В. Мамич

МЕДІАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ

У зв'язку із значним розвитком юриспруденції і використанням судової системи для вирішення спорів та інших соціальних питань виникла і серйозна незадоволеність в юридичній практиці. Джерела цієї незадоволеності включають у себе:

- високу вартість послуг юристів і самого судового розгляду;
- достатньо велику протяжність у часі, який займає підготовка справи до розгляду в суді;
- велику протяжність у часі, який може займати судовий процес;
- невизначеність результату, яка залежить від суддів та юристів;
- втрату конфіденційності, бо судовий процес є публічним;
- стресову процедуру, якою є сам процес судового розгляду.

До того ж, якщо конфлікт виник між людьми, стосунки яких з різних причин тривають, судовий розгляд лише погіршить ці стосунки. Всі перераховані моменти вплинули на виникнення незадоволеності в законних формах вирішення суперечок і пошук можливих альтернатив.

Медіація – це одна з форм альтернативного вирішення конфліктів. Інші форми включають в себе арбітрацію, міні-суд, попередню нейтральну оцінку, приватний суд тощо. За винятком медіації, всі ці форми альтернативного вирішення конфліктів подібні до судової моделі. Медіація – не просто інструмент, що дозволяє юристам урегулювати справу на досудовому етапі. Вона особлива тим, що стимулює учасників: